

Laudatio Van Helsdingenprijs 2025

Rob Sips “The Phenomenology of Psychosis”

Frits Milders

Het bijzondere van de dissertatie van Rob Sips is dat hij veel aandacht besteedt aan het eerste persoonsperspectief bij psychotische ervaringen. Dat is van groot belang omdat het eerste persoonsperspectief vaak wordt vergeten in de psychiatrische praktijk en in wetenschappelijk onderzoek. Toch zijn bekende vertegenwoordigers van de psychiatrie overtuigd van de fundamentele betekenis van het eerste persoonsperspectief. Zo stelt K.S. Kendler in zijn artikel “Towards a philosophical structure for psychiatry (2005) dat “Psychiatry is irrevocably grounded in mental, first-person experiences. Our nosological constructs are largely composed of descriptions of first-person experiences (sad mood, hallucinations, delusions and irrational fears). Ook Karl Jaspers (1918) benadrukte meer dan 100 jaar geleden deze grondstelling van de psychiatrie. Dat het eerste persoonsperspectief toch wordt vergeten hangt samen met de grote nadruk op wetenschappelijke objectiviteit in de psychiatrie en het niet herkennen van de conceptuele problemen die daarmee samenhangen. Opvallend is dat de resultaten van fenomenologische research (gericht op de beleving van patiënten) nauwelijks worden verdisconteerd in de DSM V en in de richtlijnen. Een paar voorbeelden van deze omissie:

- Dominantie van lichamelijke klachten bij depressies.
- Problemen met het minimale zelf bij schizofrenie.
- Er is volgens Rob Sips fenomenologisch geen duidelijke differentiatie tussen hallucinaties en wanen (zoals in de DSM V) door de ingewikkelde interacties van waarneming, cognitie, geloof, herinneringen en verbeelding.
- Psychose wordt in de DSM V (fenomenologisch ten onrechte) opgevat als een duidelijk onderscheidbaar proces van foutieve waarnemingen en foutieve overtuigingen. Er is volgens Rob Sips geen aandacht voor ingrijpende existentiële inzichtervaringen.
- Rob Sips formuleert fenomenologisch kritiek op de in het psychiatrische discours dominante “Aberrant salience hypothesis of psychosis” (Kapur, 2003)

Als reactie op deze stand van zaken in de psychiatrie heeft Rob Sips in zijn dissertatie zijn eigen belevingen als ervaringsdeskundige als uitgangspunt genomen voor zijn wetenschappelijk onderzoek. Hij maakt m.b.t. psychotische belevingen een onderscheid tussen “aha-ervaringen” en “anti-aha-ervaringen”.

De aha-ervaring staat voor de beleving van een plotseling helder inzicht of doorbraak m.b.t. de eigen levenssituatie of de wereld. Deze ervaring kan zeer positief zijn, een gelukbeleving. De anti-aha ervaring betreft een plotseling inzicht dat niet strookt met de eigen opvattingen en kijk op de wereld. Deze ervaring heeft een destabiliserend effect, zij ondermijnt de eigen existentiële zekerheid. Het is een zeer schokkende en beangstigende gebeurtenis.

Rob Sips conceptualiseert een psychose als een dialectiek van aha- en anti-aha-ervaringen, die een stabiel persoonlijk perspectief ondermijnen. Een verlies van de natuurlijke vanzelfsprekendheid die Blankenburg eerder heeft beschreven. Vervolgens heeft Rob Sips zijn opvatting over psychose proberen te onderbouwen met 21 diepte-interviews bij mensen met psychotische ervaringen. Gebleken is dat genoemde dialectiek van ah- en anti-ah-ervaringen regelmatig gerapporteerd wordt.

Daarnaast heeft Rob Sips een interessante poging ondernomen psychotische ervaringen te verhelderen met behulp van de taalfilosofie van Ludwig Wittgenstein. Daarbij gaat het om de genoemde ah- en anti-ah-ervaringen, existentiële grondeloosheid en blinde vlekken. Hij beschrijft hoe deze filosofische inzichten mensen met psychotische ervaringen kunnen helpen hun lijden te verlichten, hun isolement te doorbreken en het vertrouwen in zichzelf en anderen te vergroten. Verder wijst hij erop dat de existentiële onzekerheden bij psychosen nog lang aanwezig blijven ook als de positieve symptomen al lang verdwenen zijn. Deze existentiële problemen kunnen op de achtergrond blijven en door behandelaars niet herkend worden omdat de betrokkenen ze niet met anderen willen delen uit angst voor onbegrip of afwijzing.

Tenslotte behandelt Sips nog een andere valkuil bij de toepassing van het eerste persoonsperspectief. Het gevaar dat in onderzoek de nadruk ligt op structurele veranderingen in de eerste persoons ervaringen en dat de sociale interactie met medemensen als minder belangrijk wordt gezien. Hij stelt dat psychotische kwetsbaarheid weliswaar tot intersubjectieve problemen kan leiden maar dat ook andersom negatieve sociale hoedanigheden een psychotische kwetsbaarheid kunnen bevorderen. Er is m.a.w. sprake van circulaire causaliteit. Dit inzicht heeft gelukkig de laatste jaren erkenning gevonden. Ik wijs graag op de twee nieuwe paradigmata voor de psychiatrie van Sanneke de Haan (Enactive psychiatry, 2020) en van Thomas Fuchs (Psychiatrie als Beziehungsmedizin, 2023). Het is duidelijk dat deze paradigmata fenomenologisch onderzoek zeer sterk stimuleren. Hopelijk gaat Rob Sips door met zijn fraaie fenomenologisch onderzoek dat voor de ontwikkeling van de psychiatrie broodnodig is. De aan hem verleende helft van de Van Helsdingen prijs is daar een aanmoediging voor.